

Patafysikkens bibel omsider på dansk

**Alfred Jarry: Patafysikeren Doktor Faustrolls bedrifter og betragtninger. Basilisk 2014.
Oversat af Martin Larsen**

Boisen, Jørn

Published in:

Babelfisken - webtidsskrift om oversættelse

Publication date:

2014

Document version

Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):

Boisen, J. (2014). Patafysikkens bibel omsider på dansk: Alfred Jarry: Patafysikeren Doktor Faustrolls bedrifter og betragtninger. Basilisk 2014. Oversat af Martin Larsen. *Babelfisken - webtidsskrift om oversættelse*. <https://babelfisken.wordpress.com/2014/12/17/patafysikkens-bibel-omsider-pa-dansk/>

‘PATAFYSIKKENS BIBEL OMSIDER PÅ DANSK

Alfred Jarry: Patafysikeren Doktor Faustrolls bedrifter og betragtninger. Basilisk 2014. Oversat af Martin Larsen

Af Jørn Boisen, Københavns Universitet.

Benedetto Croce har et sted en meget sigende anekdote om oversættere. En oversætter, siger han, er ligesom en mand, der går hen til en god ven, der lige har mistet sin kone, og siger:

“Gamle ven, du har mistet din elskede livsledsager, og det er meget trist, men her har du en anden, som du kan få i stedet. Hun svarer på næsten alle måder til din afdøde hustru. Hun er lige så gammel, har samme hårfarve og nogenlunde de samme ansigtstræk. Hun har også samme sociale og familiemæssige baggrund og oven i købet også de samme interesser. Hun er på alle måder din gamle kones ækvivalent.”

Trods alle anstrengelserne har man alligevel en snigende fornemmelse af, at kærligheden formentlig ikke vil indfinde sig lige med det samme. Det gode spørgsmål er naturligvis hvorfor. Hvorfor vil enkemanden ikke straks elske den nye kvinde med samme lidenskab, som han elskede den gamle, når hun nu på de fleste rimelige måder ækvivalerer? Georges Mounin (1910-93) giver grundlaget for en forklaring i sit berømte essay om oversættelse, *De Skønne Utro* (*Les Belles infidèles. Essai sur la traduction*, Cahiers du Sud, 1955). Han indleder med en overvejelse over, at alle indvendinger mod oversættelse dybest set kan opsummeres i én eneste fundamental indvending, nemlig *at oversættelsen ikke er originalen*. Denne fulde identitet kan ikke nås. Det bliver aldrig helt det samme. Det er en ufuldkommen kopi. Der er altid noget, som går tabt, og det er det tab, som man ikke kan komme over.

Heldigvis har oversætteren også en vis frihed, nemlig friheden til at satse på, hvad det er, man gerne vil oversætte (og, naturligvis, hvad man *ikke* vil oversætte). Og her kommer så det næste store spørgsmål, for hvad er egentlig genstanden for oversættelsen? Hvad er det, man oversætter. Er det sprog? Er det tanker? Er det et værk? Er det et budskab? Eller er det en virkning?

Disse spørgsmål melder sig, når man står med den nye oversættelse af Alfred Jarrys *Patafysikeren Doktor Faustrolls bedrifter og betragtninger* i hånden. Hvad oversætter man? Og hvorfor?

Jarry er i sig selv en farverig og i alle ordets betydninger excentrisk figur. Der er noget umådeligt studentikost over ham: Storm P. ganget med P. Sørensen Fugholm og Casper Christensen. Det værk, der har skrevet ham ind i litteraturhistorien, er teaterstykket *Kong Ubu*, der blev opført første gang i Paris i 1896, og som fik dansk førsteopførelse i 1965 på Odense Teater. Bemærk årstallene: Premieren i Paris virker 20 år forud for sin tid, for Ubu kunne sagtens være en integreret del af dadaismen, surrealismen, og absurdismen; til gengæld virker opførelsen i Odense som fuldstændig synkroniseret med 60'ernes opgør med konventioner. Hvorom alting er, så er *Kong Ubu* videreudviklingen af et i forvejen elaboreret og nådesløst drilleri, som Jarry sammen med sine skolekammerater i gymnasiet i Rennes rettede mod deres stupide og tyranniske fysiklærer, le père Hébert. (Navnet blev hængende som Ubu.) Stykket blev oprindeligt opført af gymnasiedrengene som en marionetkomedie, og da det blev opført på théâtre de L'oeuvre i 1896, var det med skuespillere, der var klædt ud som, og som opførte sig som marionetter, med masker og maver af papmaché, kantede bevægelser, løst sammenkædede optrin, skabelonagtige replikker, rudimentær koreografi og sparsomme rekvisitter; Kong Ubus scepter var således en toiletbørste. Man kan tænke på noget i retning af Casper og Mandrilaftalen.

Stykkets særkende er imidlertid, at denne gennemført barnlige, egoistiske og latterlige figur samtidig er uhyggelig. Det gennemført psykologiske, usammenhængende og anarkistiske stykke antiteater kommet til at formulere noget uhyre præcist om den menneskelige tilstand. *Kong Ubu*, middelmådheden og indskrænketheden i egen høje majestæt viste sig at være et profetisk portræt af de forskellige diktatorer, der kom til at plage det 20. århundredes historie, fra Hitler og Stalin til Idi Amin og Pinochet. Digteren W.B. Yeats var til stede under premieren, der ikke overraskende blev afviklet i kaos og under høje mishagsytringer. Han hørte til dem, der forsvarede stykket, men han var alligevel ubehagelig til mode over det. "After us the Savage God", skrev han, da han var kommet hjem til sit hotelværelse. Jarry kaldte stykket for en komedie, men smilet stivner hurtigt.

Bogen om 'patafysikken *Patafysikeren Doktor Faustrolls bedrifter og betragtninger* er mere karakteristisk for Jarry. Den er imidlertid også sværere at gå til end *Kong Ubus* groteske allegori over menneskelig dårskab, fordi den er bundet til en særlig tid og et særligt miljø, og det er et miljø som vi har svært ved at forestille os i dag. Jarry var en stjerne i det litterære miljø i 1890'ernes Paris, ikke på grund af det han skrev, for han udgav kun meget lidt af det, men på grund af sin excentricitet: practical jokes, platte vitser, seksuelle udskejelser (det er ikke helt klart til hvilken side, men berømte bøsser, bl.a. Oscar Wilde og André Gide, betragtede ham som en af deres), et imponerende alkoholindtag, daglange faster og en fuldstændig og helt

konsekvent foragt for vedtagne konventioner og almindelig anstændighed - en veloplagt og anarkistisk kaospilot. Og på den anden side var han et overbevist friluftsmenneske og en glimrende sportsmand; han var en dygtig fægter og en af de første entusiastiske cyklister i datidens Frankrig.

Det er generelt svært at læse en bog, hvis man ikke har et nogenlunde klart billede af genren. Hvis en bog ligner andre bøger alt for meget, gider man ikke læse den. Hvis den overhovedet ikke minder om andre, kan man ikke finde ud af at læse den. Bogen om doktor Faustroll falder helt klart i den anden kategori; den befinder sig et eller andet sted mellem en gigantisk vits og på den anden en intellektuel selvbiografi. Titlen, der jo læner sig op ad den klassiske biografiske "levned og meninger" (en løsning som oversætteren måske burde have valgt) stiller flere spørgsmål, end den besvarer. Hvad er patafysik? Og hvem er Doktor Faustroll?

Jarry definerer selv patafysik på følgende måde: "Patafysikken [...] hvis egentlige ortografi burde være *'patafysik'* med en apostrof foran for at undgå et letkøbt ordspil, er videnskaben om det, der føjer sig til metafysikken såvel inden for som uden for dennes grænser, og den udstrækker sig lige så langt hinsides metafysikken som denne gør hinsides fysikken" (p. 35). Så blev vi så kloge.

For det første: Der findes ~~der~~ ikke noget "letkøbt ordspil", der skulle nødvendiggøre en apostrof foran patafysik - Jarry skriver konsekvent *'patafysik'*, hvilket er imod alle regler på fransk, og det burde oversætteren nok også have gjort, selvom det ville se sært ud på dansk; det er netop pointen.

For det andet: Denne definition er altomfattende, men det fremgår dog, at *'patafysik'* er en slags videnskab om epifænomener, altså fænomener, der lægger sig til andre fænomener. Jarry fortsætter: "Da et epifænomen ofte er tilfældigt, vil patafysikken først og fremmest være videnskaben om enkeltfænomener, på trods af at det hævdes, at videnskab kun handler om det generelle. Den vil udforske de love, som styrer undtagelserne, og vil forklare et univers, som er supplementært til dette; eller vil, sagt mindre ambitiøst, beskrive et univers, som man kan og måske bør se i stedet for det sædvanlige. [...] *DEFINITION: Patafysikken er videnskaben om imaginære løsninger, der symbolsk tilskriver genstande, som er virtuelt beskrevne, deres grundtræk*" (pp. 35-6).

Javel, ja.

Man er måske stadig ikke helt på det rene med, hvilke grundantagelser og metoder denne nye videnskab opererer med, men det står i hvert fald klart, at vi befinder os i det legende register, hvor paradokserne står i kø:

specifikt/generelt, konkret/abstrakt, regel/undtagelse. Helt overordnet er det stilistiske paradoks: Jo mere fjollede fænomenerne er, jo større alvor fremstilles de med. Det er fuldstændig som Monty Pythons Ministerium for Gakkede Gangarter: Det er kombinationen af den ministerielle *gravitas* og de surrealistisk fjollede måder at gå på, der giver effekten. Jarry beskriver i konkrete detaljer og med den nødvendige videnskabelige dokumentation en revolutionerende synkefri båd, der først og fremmest er designet til at sejle på land, han fortæller om landtidevandet, han beregner Guds overflade, alt sammen med hele det klassiske akademiske apparat: citater, referencer, fodnoter, forskningsoversigt.

Den opvakte læser vil på dette tidspunkt have forstået, at det her er et forsøg på at tage seriøst pis på borgermusikkens vedtagne konventioner, men ligesom med *Kong Ubu* er der en mere alvorlig side også: Det er et forsøg på at tage tilværelsen alvorligt. Midlet er blot, at man aktivt forsøger ikke at tage noget som helst alvorligt.

Bogen om Doktor Faustroll var en bog stort set uden reception i sin samtid. Ikke desto mindre er det en bog med et langt efterliv. Jarry og 'patafysikken fik enorm indflydelse på en lang række senere avantgardefænomener. Marcel Duchamps *ready mades* før krigen, surrealismen i mellemkrigstiden, Ionescos absurde teater, Boris Vian, Raymond Queneau og OULIPO-kredsen i efterkrigstiden, CoBrA, Asger Jorn, Christian Dotremont i 50'erne, situationismen, der i Danmark blev repræsenteret af Jørgen Nash og Jens Jørgen Thorsen, i 60'erne er alle under direkte indflydelse af patafysikken. Selvom patafysikken som genstand er uhåndgribelig og unddrager sig en definition, der lader sig forstå af meningmand, fremstår den alligevel som en tilpas veldefineret attitude til, at man med rimelighed kan hævde, at der er en ubrudt linje mellem alle disse personer og bevægelser. 'Patafysikken er ikke længere så fremtrædende i det egentlige kunstneriske og litterære miljø (derfor denne lange forklaring), men attituden lever stadig i bedste velgående og kan i vore dage tydeligt genkendes hos en Jens Blendstrup og tidsskriftet Øverste Kirurgiske for eksempel. (For yderligere oplysninger kan man besøge det fornemme Collège de 'Pataphysiques hjemmeside, der både findes på fransk og engelsk: <http://www.college-de-pataphysique.fr/>, og hvor man mod en beskedet betaling kan blive optaget i patafysikernes rækker.)

Det er ganske karakteristisk for humoristiske værker, at forældelsesfristen virker meget kortere. De klassiske tragedier, Æskyllos, Sofokles og Euripides og deres vesteuropæiske arvtagere, Shakespeare, Corneille og Racine, er i deres oprindelige form stadig nogenlunde tilgængelige for et moderne publikum, mens ældre humoristiske

tekster skal genskrives og peppes op med tonsvis af slapstick og nutidige referencer for at fungere.

Det er mange handicap, der skal overvindes, og det sætter oversætteren i et dilemma, for det understreger det grundlæggende spørgsmål, som jeg nævnte før: Hvad er det, der skal oversættes? Er det mening? Er det effekt? Er det sprog? Det ville heller ikke give meget mening at oversætte meningen eller budskabet, for værket er bevidst designet til at undergrave ethvert tilløb til mening. Hvad så med effekten? Oversættere af skuespil er nødt til at satse på effekten. Publikum skal have en oplevelse. Derfor fjerner oversættelser af komedier sig gerne temmelig meget fra kildeteksten, de moderniseres. Men hvilken effekt har Jarrys bog haft på sine samtidige læsere? De har kunnet forstå referencerne meget bedre, men legen med de tankemæssige og stilistiske paradokser må have virket stærkt forvirrende for dem også. Det er måske derfor oversætteren Martin Larsen har valgt at oversætte sprog og oversætte det temmelig trofast, så det fremstår en smule barokt, eksotisk og fremmedartet. Ofte må læseren klø sig i nakken over bogens mystifistiske univer, men det er måske lige præcis denne effekt, som værket havde på sine samtidige franske læsere. Ved at satse på at oversætte sprog kommer oversætteren til at ramme effekten.

Bogen er ujævn, somme tider hylende morsom, somme tider uforståelig, af og til irriterende og lejlighedsvis endda rørende. Men det er først og fremmest en bog, som man skal læse med dråbetæller: Den er delt op i en større mængde mindre kapitler, der sagtens kan læses uafhængigt af hinanden. Det ideelle er at tage et kapitel i ny og næ, når man lige føler et presserende behov for et garanteret nyt perspektiv på velkendte fænomener. En sådan fragmenteret *con amore* læsning vil få Jarrys 'patafysik til at leve. "Jeg bestræber mig først og fremmest på at tænke på ting, som jeg tænker, at andre ikke tænker på", sagde Boris Vian. Bogen om Doktor Faustroll er et nyttigt redskab i den bestræbelse.